



# Kantorn

**Fornlämning Mariefred 21:1, Kantorn 6, Mariefreds stad & socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning.**

Nyare tid

Patrik Gustafsson Gillbrand



# Kantorn

**Fornlämning Mariefred 21:1, Kantorn 6, Mariefreds stad & socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning.**

Nyare tid

Patrik Gustafsson Gillbrand

## Sammanfattning

Sörmlands Arkeologi AB har under perioden 2015-05-28 – 2015-06-03 genomfört en arkeologisk förundersökning inom Mariefred 21:1 (stadslager), Kantorn 6, Mariefreds stad & socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län. Förundersökningen utfördes med anledning av att Kruus Byggnads AB avser att bygga till en av de befintliga byggnaderna inom den aktuella fastigheten. Tillbyggnaden omfattar en yta om cirka 100 m<sup>2</sup>. Kantorn 6 ligger i det gamla stadsområdets centrala delar.

Vid förundersökningen öppnades ett cirka 100 m<sup>2</sup> stort schakt. I det framkom resterna efter en byggnad, vilken utgjort Klockarens gård. Denna stod på platsen från år 1783 till att den brann ned år 1866. Bebyggelseresterna utgjordes av en fragmentariskt bevarad syll och stenlagt golv som täcktes av ett lager av sot och kol. Lagret under golvet innehöll fynd som typologiskt kan dateras från sent 1500 -tal till sent 1700-tal. En <sup>14</sup>C-datering från samma lager bekräftar bilden och förmodligen har lagret tillkommit någon gång mellan åren 1720-1820 e.Kr. Väster om byggnaden fanns en sopgrop avsedd för hushållsavfall enligt en utförd makrofossilanalys. Gropen började användas någon gång mellan åren 1730-1810 e.Kr. enligt en <sup>14</sup>C-datering.

Rapporten kan laddas ned via  
[www.sormlandsarkeologi.se](http://www.sormlandsarkeologi.se)

eller beställas från

Sörmlands Arkeologi AB  
Tideliusgatan 37  
118 69 Stockholm

[mail@sormlandsarkeologi.se](mailto:mail@sormlandsarkeologi.se)

Grafisk form och layout: Lars Norberg  
Kart- och ritmaterial: Patrik Gustafsson Gillbrand  
© Sörmlands Arkeologi AB  
Nyköping 2015

# Innehåll

## Sammanfattning 2

## Utgångspunkt 5

Tidigare undersökningar

## Syfte & metod 5

Syfte

Metod

## Topografi & kulturmiljö 6

Natur

Kultur

## Resultat 6

Stratigrafi

Fyndmaterial

<sup>14</sup>C-analys

Makrofossilanalys

## Datering & Utvärdering 14

Utvärdering

## Referenser 15

Arkiv

## Administrativa uppgifter 16

## Bilagor 17

Bilaga 1. Fyndtabell

Bilaga 2. Schaktplan

Bilaga 3. Profiluppmätning.

Bilaga 4. <sup>14</sup>C-analys

Bilaga 5. Makrofossilanalys



Figur 1. Utdrag ur Sverigekartan med undersökningens belägenhet markerad. Skala 1:1 000 000.  
Källa: Lantmäteriet.

## Utgångspunkt

Sörmlands Arkeologi AB har utfört en arkeologisk förundersökning inom fornlämningen Mariefred 21:1 (stadslager), Kantorn 6, Mariefreds stad & socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län (figur 1 & 2). Förundersökningen genomfördes under perioden 2015-05-28 – 2015-06-03.

Kruus Byggnads AB avser att bygga till en av de befintliga byggnaderna inom den aktuella fastigheten. Tillbyggnaden omfattar en yta om cirka 100 m<sup>2</sup>. För att arbetet ska kunna genomföras har företaget ansökt om ett borttagande av den del av fornlämningen Mariefred 21:1 som berörs av arbetsföretaget.

Beslut i ärendet är fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län (1st dnr 431-5338-2013) enligt 2 kap 13 § i Kulturmiljölagen (1988:950). Ansvarig för kostnaden var Kruus Byggnads AB.

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Patrik Gustafsson Gillbrand och vid fältarbetet deltog även Ingeborg Svensson. Båda är verksamma som arkeologer vid Sörmlands Arkeologi AB.

### Tidigare undersökningar

Inga antikvariska insatser har tidigare utförts inom Kantorn 6. I de omkringliggande gatorna har dock ett antal antikvariska kontroller och undersökningar tidigare genomförts (figur 3).

År 1981 genomfördes en antikvarisk schaktkontroll i Garvaregränd som ligger direkt norr om fastigheten. I schaktet framkom omrörda lager (Bennet 1981). I Storgatan söder om fastigheten utfördes på 1990-talet en förundersökning, där man bland annat påträffade bevarade kulturlager som var cirka 0,5 meter tjocka. De bestod av äldre gatunivåer av sten och trä samt broläggningar av trä som förmodligen kan dateras till 1600–1700-tal. Ett liknande resultat kom även fram i Kyrkogatan som undersöktes vid samma tillfälle (Lindh 1996). Söder om Kantorn 6 ligger Mariefreds kyrka som stod färdig år 1624. Vid ett flertal undersökningar i området runt kyrkan har man påträffat murar och andra bebyggelse rester tillhörande Kartusianerklostret Pax Mariae (Beronius-Jörpeland 1993, Gustafsson 2006, Pettersson 2007).

## Syfte & metod

### Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att klargöra eventuell förekomst av kulturlager och konstruktioner. Vidare skulle lämningarnas omfattning, karaktär och datering fastställas. Förundersökningen

skulle också resultera i en värdering av lämningarnas kunskapspotential.

### Metod

Undersökningen inleddes med att det cirka 30x3 meter stora (cirka 100 m<sup>2</sup>) förundersökningsområdet öppnades till sin fulla utbredning med hjälp av en grävmaskin utrustad med planskopa (figur 3 & bilaga 2).

Schaktningen övervakades och handrensades kontinuerligt av arkeologer i samband med arbetet. Fyllnadsmassor samt omrörda lager grävdes bort med maskin. Insatserna syftade till att frilägga eventuella rester efter äldre kulturlager, konstruktioner och anläggningar. Då kulturlager eller konstruktioner påträffades avbröts maskinschaktningen och undersökningen övergick till grävning med handverktyg som skyffel och skårslev. I de fall, då inga tydliga bevarade lager eller konstruktioner påträffades, grävdes ytan direkt ned till opåverkad marknivå. Därefter rensades de öppnade ytorna för hand för att möjliggöra en bedömning av kulturlagrens komplexitet, bevarandegrad samt konstruktioners beskaffenhet och kunskapspotential. Inom förundersökningsområdet framkom endast begränsade ytor med bevarade lämningar. Därför kunde de undersökas till sin helhet inom ramen för den arkeologiska förundersökningen.

Konstruktioner och lager undersöktes stratigrafiskt för hand ned till orörd marknivå. Fynd samlades in, dels som rensfynd i samband med schaktningen, dels från undersökta lager. I första hand har fynd med daterande eller andra kulturhistoriska kvalitéer prioriterats. Ett representativt urval av benmaterialet samlades in från de handgrävda enheterna för en översiktlig bedömning i fält, varefter de kastades. Bedömningen gav en uppfattning om i vilken miljö kulturlagren har tillkommit. Eftersom samtliga lämningar kunde undersökas inom ramen för den arkeologiska förundersökningen, kunde också den öppnade ytan läggas igen efter avslutat fältarbete.

Dokumentation av schakt och undersökta kontexter, som konstruktioner och kulturlager, dokumenterades stratigrafiskt och digitalt med RTK GPS samt dokumenterades skalenligt på ritfilm jämte beskrivningar i text. En profiluppmätning längs med ett parti av en schaktvägg upprättades. Dokumentationen har använts vid framställning av planbilder och översiktskartor. Fotodokumentation har genomgående utförts under fältarbetets gång.

### Naturvetenskapliga analyser

I samband med förundersökningen samlades två jordprover in för makrofossil analys, dels från en grop dels från ett lager (bilaga 5). Analysen av jordproven tillkom efter samtal med länsstyrelsen den 2015-06-03. Syftet med analysen var att underlätta tolkningen av lämningarna samt preparera fram ett lämpligt organiskt material som kunde användas för en <sup>14</sup>C-analys.

Makrofossilanalysen utfördes av Stefan Gustafsson på Arkeologikonsult och kunde genomföras inom ramen för den beräknade kostnaden.

Två <sup>14</sup>C-prover från den arkeologiska förundersökningen har analyserats av Göran Possnert och Elisabet Pettersson på Ångströmlaboratoriet vid Uppsala universitet. Analysen syftade till att tillsammans med påträffat fyndmaterial skapa ett kronologiskt underlag för en diskussion angående lämningarnas tidsställning (bilaga 4).

## Topografi & kulturmiljö

Den aktuella fastigheten återfinns centralt i Mariefred, i anslutning till de äldsta delarna av staden. Kantorn 6 ligger knappt 90 meter norr om platsen för Kartusianerklostret Pax Mariae. Omkring 40 meter väster om fastigheten ligger stora torget och i öster finns en mindre park som skiljer tomten från Mälaren. Förundersökningsområdet var beläget på cirka 3 meter över havet och den aktuella ytan utgjordes av en lummig trädgård med gräsmatta och grusgångar utan större nivåskillnader (figur 5).

Kantorn 6 fick sitt nuvarande namn år 1985 och utgörs idag av ett flerfamiljshus, även kallad Setterholmska gården. Byggnaden uppfördes i två etapper åren 1867 och 1869. Vid den tidpunkten benämns dock fastigheten som Klockaren 2 och 3. I byggnaden fanns bostäder, men det bedrevs även viss garveriverksamhet. År 1893 tillkom en tillbyggnad som stod i vinkel mot Storgatan som senare revs (Gustafson & Lundberg 1997, s. 126 & 145).

Enligt en stadskarta från år 1799 utgjordes kvarteret av tre fastigheter kallade tomt no 58, 60 och 61. No 58 var belägen längst i väster och ägdes av Rådsmannen Sundström. Mittentomten hette no 60 och innehades av doktor Lars Fredric Grubb. Den östligaste tomten hette no 61 och utgjordes av Klockarens gård (LMA). År 1866 brann Klockarens gård ned till grunden. Staden ville inte uppföra ett nytt hus på tomten åt klockaren, då man ansåg att marken var allt för sank och vattensjuk. Tomten såldes i stället till Karduanmakare Setterholm (Gustafson & Lundberg 1997, s. 125).

Det tredelade kvarteret finns även med på en grundritning över Mariefred från år 1759 (figur 4), upprättad i syfte att redovisa stadens tullar (Gustafson & Lundberg 1997, s. 136f). Då utgjordes de två västliga delarna av anonyma stadsgårdar. Den östligaste tomten var av officiell karaktär och bestod av det Nya Tull Stället samt en Lastageplatts. Tullstället var i bruk från år 1759 fram till det att Mariefred befriades från landtullen år 1781. Staden köpte in fastigheten år 1783 och upplät byggnaden åt den klockare som var verksam i

Mariefred och Kärnbo socknar. Det före detta tullhuset ska ha genomgått en omfattande renovering år 1797. Fastigheten beskrivs även som öde under åren 1731, 1742, 1746-1751 och 1789-1796. I övrigt beboddes den i huvudsak av olika hantverkare, tulltjänstemän och klockare.

Mariefred drabbas av en stor stadsbrand år 1682. Kort efter branden upprättas handlingar där Gustaf Hinderssons änka anges som ägare av tomten (Gustafson & Lundberg 1997, s. 125ff).

## Resultat

### Inledning

Inom ytan framkom en försvarlig mängd VA-ledningar som grävts ned genom åren. Ledningarna utgjordes av Höganäsrör, cementrör och plaströr varav de äldsta var tagna ur bruk. Stora delar av ytan kunde därmed konstateras vara bortgrävd genom tidigare utförda markarbeten (figur 6, 8 & bilaga 2).

I den västra delen av schaktet framkom en stenlagd yta, cirka 0,4 meter under markytan. Stenpackningen rensades fram och dokumenterades. När stenarna avlägsnades visade det sig att den täckte två VA-ledningar av cement nedgrävda i undergrunden. Samtliga stenkonstruktioner som påträffades inom ytan bedömdes därför vara tillkomna under 1900-talet och kom därför inte att omfattas av förundersökningen.

Intill den södra schaktväggen, framkom en knappt två meter lång vällagd rad (NV-SÖ) med stenar, cirka 0,3-0,2 meter stora (bilaga 2). Stenraden tolkades som en syllstensrad (A1), men var svårbedömd då konstruktionen framkom i den yttersta kanten av förundersökningsområdet.

Centralt i schaktet, inom en sträcka av cirka 11 meter, fanns bevarade lämningar i form av en stenlagd yta och syllstenar (A2), olika lager samt en sogrop (A3). Den sistnämnda fanns endast bevarad i sektionen mot norr, medan stenläggningen fanns bevarad i form av tre isolerade ytor (Lager 5 & 6). Även de fortsatte in i den norra sektionen (bilaga 2 & 3).

### Stratigrafi

I schaktets centrala del upprättades en cirka 11 meter lång sektion som dokumenterades (bilaga 3).

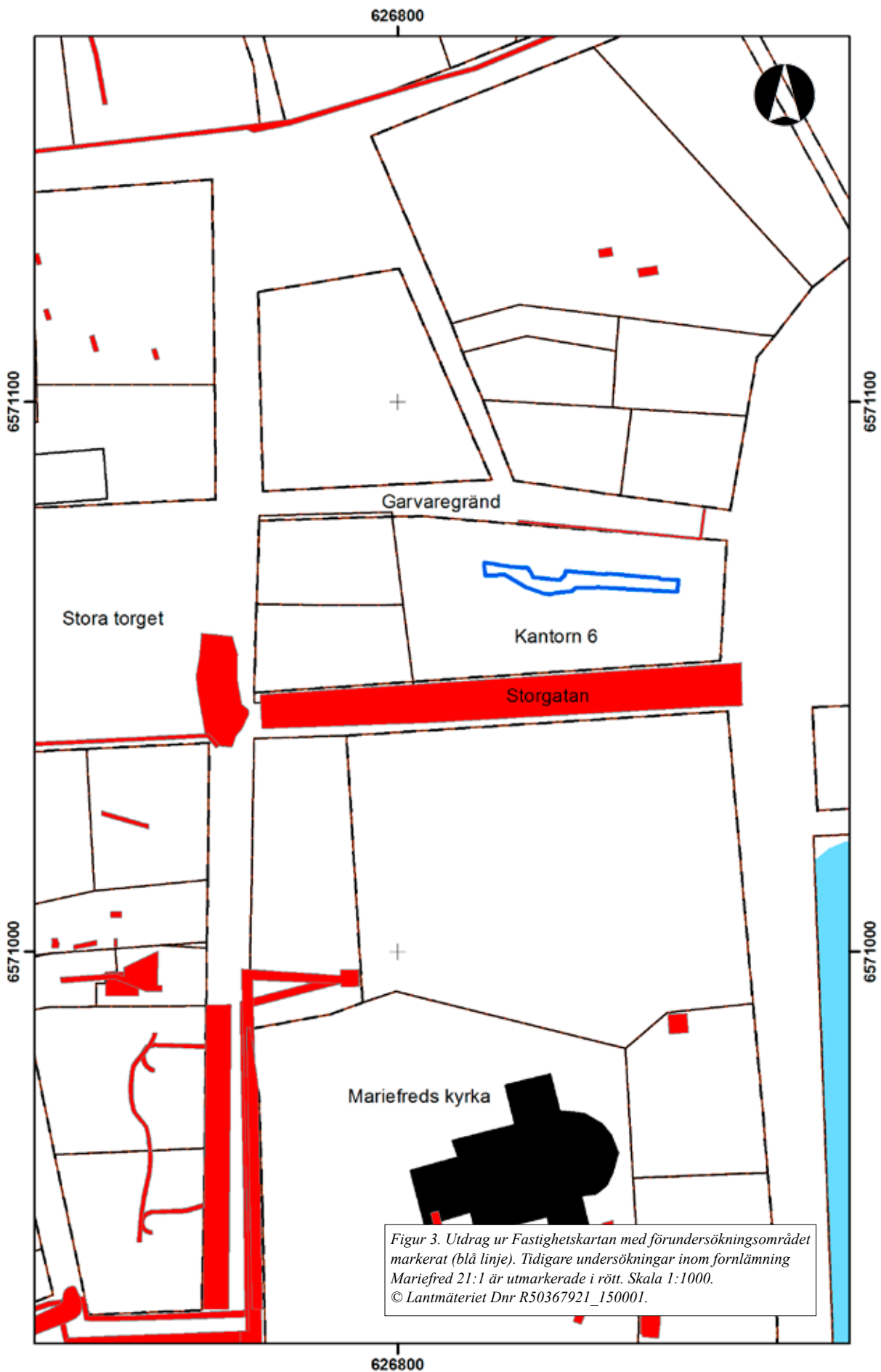
Undergrunden utgjordes av grå lera (Lager 1). I den västra delen av sektionen framkom en sogrop (A3) som var nedgrävd i undergrunden. I botten av gropen fanns ett brunt luckert lager som innehöll små fragment av yngre rödgods och tegelsmul (Lager 2). I lagret togs ett jordprov för makrofossil- och <sup>14</sup>C-analys (Prov 1, bilaga 4 & 5). Ovanpå fanns ett utfyllnadslager av





Figur 2. Utdrag ur Terrängkartan med undersökningens belägenhet markerad. Skala 1:50 000.  
Källa: Lantmäteriet





Figur 3. Utdrag ur Fastighetskartan med förundersökningsområdet markerat (blå linje). Tidigare undersökningar inom fornlämning Mariefred 21:1 är utmarkerade i rött. Skala 1:1000.  
© Lantmäteriet Dnr R50367921\_150001.



mörkbrun silt som innehöll tegelkross, enstaka djurben, glasskärvor, fragment av yngre rödgods, stengods och porslin (Lager 3). Ett ovanligt fynd i form av en tekopp från Kina, så kallat Bataviaporlin, gjordes i lagret (figur 10). Därtill samlades ett jordprov för makrofossil- och <sup>14</sup>C-analys in (Prov 2, bilaga 4 & 5).

Därovan fanns rester efter en syll uppbyggd av cirka 0,5-0,4 meter stora stenar (Lager 4, A2). Dikt an och öster om syllen anslöt en vällagd kullerstensstenläggning i sättsand (Lager 5 & 6, A2). Kullerstenarna har troligen utgjort ett golv. Väster om syllen fanns ett utfyllnadslager med silt, lerklumpar, sot, kol och tegelkross (Lager 7). Fyllningen har tillkommit efter det att syllen anlades, och var samtida med densamma. Därovan återfanns ett svart destruktionslager som innehöll rikligt med sot, kol och krossade tegelpannor samt handsmidda spikar (Lager 8).

På kullerstensgolvet fanns ett utfyllnadslager av omörd kulturjord i form av brun sandig silt och enstaka stenar. I lagret fanns även fragment av yngre rödgods, stengods, tegelflis, enstaka benbitar, glasbitar samt en kritpipa (Lager 9). Ovanpå fanns ytterligare ett lager med omörd jord som bestod av brungrå silt som innehöll rikligt med tegelkross, kalkbruk samt enstaka skärvor av yngre rödgods, benbitar samt porslinsfragment (Lager 10). Ovan utfyllnadslagret fanns ett lager av spräckta stenar som fungerat som utfyllnad. Därefter vidtog ett lager av sand och grus (Lager 11), matjord tillhörande en rabatt (Lager 12) samt betongsulan till huset som står på tomten idag.

## Fyndmaterial

Vid förundersökningen tillvaratogs 25 fynd fördelade på 17 fyndposter (bilaga 1). I första hand har föremål med daterade egenskaper prioriterats som kan relateras till lager eller anläggning. Efter fältarbetet har fynden rengjorts och registrerats i en databas. Majoriteten av fynden utgörs av keramik och inga föremål var i behov av konservering. Andra fyndkategorier som inte samlades in, finns omnämnda i samband med lagerbeskrivningarna till den upprättade sektionsritningen (bilaga 3). Eftersom samtliga fynd påträffades i omrörda utfyllnadslager, får föremålen representera en samlad bild av alla aktiviteter över tid inom området.

### Ben

Obrända ben förekom i samtliga lager om än i ganska liten utsträckning. Benmaterialet visar vilken typ av djur som konsumerats över tid. Majoriteten av benen var från nötdjur, men en mindre andel kom från får/get samt gris. Benen var vanligen klivna eller upphuggna. Därtill fanns några enstaka fågelben samt mindre mängder fiskfjäll i lagren.

### Keramik

Den största fyndmängden utgjordes av keramik, en fyndkategori som ger relativt goda möjligheter att

datera kontexter och aktiviteter. I det här fallet påträffades inga slutna avsatta lager. Keramiken beskriver därför bäst de omrörda lagrens karaktär och datering i generell mening.

Yngre rödgods (BII:4): Ett rörskaft till en trefotsgröta eller möjligen en panna (F8) påträffades i lager 10. Handtaget kan utifrån sin karakteristiska form dateras till 1600-1700-tal, dock inte tidigare (Johansson 2007, s. 57). Botten av ett fat med en piplersdekor (F11) som tidsmässigt kan dateras till första halvan av 1600-talet framkom i Lager 10. Ett fragment som kan vara en del av en pip till en kanna med ovanlig dekor (F14) framkom i Lager 9. Både in- och utsidan har en guldfärgad glasyr. På utsidan finns även små djupröda streck i kanterna som gör att den gula ytan fått ett bladliknande utseende. Fragmentet är svårt att datera, men kannor av yngre rödgods är inte vanligt förekommande och bör eventuellt tidssättas till 1600-talet.

Stengods (CII:2): Vid förundersökningen påträffades, fragment av stengods i både schaktmassor och undersökta lager. Keramiktypen brukar vanligen förknippas med hög- och senmedeltid, men förekommer även under nyare tid.

En av de kanske äldsta skärvorna påträffades i Lager 10 är av Raeren-typ (F10). Godstjockleken är tunnare än de andra stengodsens. Den har en tjock mörkbrun saltglasyr med inslag av ljusa prickar på utsidan och rödbrun engobe på insidan. Dekor och teknik antyder att skärvan kommer från ett krus och kan dateras till sent 1500- eller tidigt 1600-tal (Johansson 2012, s. 89). Det finns ytterligare ett keramikfragment (F7) av äldre typ som framkom i det översta utfyllnadslagret (Lager 10). Skärvan är av ett paffrathliknande gods, vilket betyder att den påminner om ett stengods, men är mer porös. Vidare har magringskornen och leran inte sintrat vid bränning. Både in- och utsidan är oglaserade och kärnväggen är tunn. Godset är rikligt magrat med kvartssand som tränger ut i ytan. På insidan syns även drejfåror. Den här typen av keramik har bland annat påträffats i Stockholm, men tillverkades troligen i Böhmen eller Polen mellan åren 1550-1620. Kärlen användes i huvudsak till att transportera humle (Johansson 2012, s. 91f).

Övriga stengodsfragment uppvisar en ljusgrå och blank saltglasyr (F4, 5 & 6) eller en brun-beige något flammig saltglasyr (F10, 13, 16 & 17). Godsen är relativt tjocka och uppvisar tydliga och breda drejfåror. Den brun-beige typen ger ett äldre intryck än den grå. Skärvorna är förmodligen inte medeltida utan kommer från så kallade Seltserkrus-/flaskor som innehållit mineralvatten som kom från hälsobrunnar i Tyskland, till exempel Karlsbaden eller Nassau. Vattnet exporterades i stor skala mellan åren 1750-1860 och ansågs ha hälsobringande effekter (<http://www.mineralwasserkruege.homepage.t-online.de/>).

Figur 5. Förundersökningsområdet återfanns inne på gården, direkt till vänster om byggnaden. Bilden är tagen från öster. Foto: Patrik Gustafsson Gillbrand 2015, Sörmlands Arkeologi AB.



Figur 6. Förundersökningsschaktet togs upp längs med en befintlig byggnad. Notera VA-ledningarna. Bilden är tagen från öster. Foto: Patrik Gustafsson Gillbrand 2015, Sörmlands Arkeologi AB.



Figur 7. En del av den framrensade sektionen i den norra schaktväggen. I bild ser man den påträffade avfallsgropen (A3). Bilden är tagen från söder. Foto: Patrik Gustafsson Gillbrand 2015, Sörmlands Arkeologi AB.



### Porslin

I samtliga lager påträffades porslin, allt från importerat kinesiskt porslin till kaffefat från 1900-talet.

En skärva, som påträffades i samband med schaktningsarbetet, uppvisar en blå handmålade dekoration på vit bakgrund som avbildar två enklare byggnader samt en hög byggnad med pagodtak (F2). Förmodligen rör det sig om ett fragment från ett uppläggningsfat med ett påmålat pagodlandskap. Motivet var vanligt förekommande tillsammans med flodlandskap som ofta föreställer Kanton och området runt Pärlfloden. Porslinsdekoren dyker upp först runt åren 1750-1760 och var därefter ett populärt motiv fram till sekelskiftet 1800 (Gyllensvärd 1990, s. 106ff).

Det andra insamlade fyndet av porslin påträffades i Lager 3 och utgörs av en relativt välbevarad tekopp (figur 10). Utsidan är brunlaserad, medan insidan är vit med handmålade blå dekorationer i form av blommor och växtrankor samt med en geometrisk dekoration närmast mynningen (F15). Modellen kallas Batavia efter Jakarta i nuvarande Indonesien som var en viktig handelspost för det holländska Ostindiska kompaniet. Liknande skålar har bland annat bärgats från ostidiefararskeppet Götheborg som sjönk utanför Nya Älvsborg år 1745, efter sin tredje resa under första oktober (Gyllensvärd 1990, s. 86 & 127ff; Hermansson 2004, s. 161). Ett märkligt sammanträffande i sammanhanget är att det fanns en svensk handelsman i Kina under 1700-talet som hette Michael Grubb (1728-1808). Denne grundade, tillsammans med sin kompanjon Johan Abraham Grill, handelskontoret i Guangdong. Grubb var från år 1766 en av Svenska Ostindiska Companiets direktörer fram till år 1769, då han blev kommersråd. Hans samarbete med Grill ledde dock till flera personliga konkurser ([https://sv.wikipedia.org/wiki/Michael\\_Grubb](https://sv.wikipedia.org/wiki/Michael_Grubb)). Enligt 1799 års karta var ägaren till tomt no 60, doktor Lars Fredric Grubb som var släkt med Michael (LMA). Kanske kan det vara en förklaring till fynden av Ostindiskt porslin som framkom vid undersökningen.

### Pipor

Vid förundersökningen framkom relativt gott om kritpipsskaft, varav de flesta saknade ornering och var allmänna till utseendet. Vid schaktningsarbetet påträffades dock ett piphuvud med riksvapnet på (F3). Pipan är nött, men man kan se en krönt vapensköld flankerad av två stående lejon. På skaftet kan orden - - ttervik och Stockholm utläsas (figur 9). I Stockholm fanns en pipmakare vid namn Carl Wetttervik som tillverkade riksvapenpipor mellan åren 1755-1798 (Mejl Åkerhagen 2015-06-08, Åkerhagen 2012:3).

I Lager 3 framkom ett pipfragment dekorerat med en tudorros (F12), det vill säga sex prickar runt en centralt placerad prick (figur 9). I det här fallet finns inga kronblad, vilket är ovanligt. Mönstret var populärt under såväl 1600- som 1700-talet på holländska pipor,

men pipans form ger dock en datering till sent 1600-tal (Mejl Åkerhagen 2015-06-08, Åkerhagen 2006: 9ff).

### Tegel

I det översta utfyllnadslagret påträffades en takpanna med en stämpel på klacken (F1). Stämpeln utgjordes av ett sirligt, men enkelt K. Strax öster om Mariefred återfinns platsen för Kalkuddens tegelbruk som anlades år 1751. Produktionen upphörde någon gång mellan åren 1945 och 1954. Vanligen stämplades teglet med DDK eller AWK. De 20 första åren tror man dock att enbart bokstaven K användes, det vill säga mellan åren 1751-1771 (Olsson 1987, s. 76). Tegelpannan kan därmed ha tillhört tullhuset som uppfördes år 1759.

### Skiffer

Ett bryne påträffades i Lager 10 (F9). Brynet är kilformat och uppvisar spår av nötning på alla fyra sidor. En sida har även använts som nålbryne. I den tunna skadade kortänden finns en skåra som antyder att brynet kan ha varit genomborrat och då fungerat som ett hängbryne som berättar om vård och underhåll av eggverktyg.

### **<sup>14</sup>C-analys**

I samband med förundersökningen samlades två jordprover in från det understa lagret i en sopgrop (Lager 2, A3) och från ett lager (Lager 3) som fanns under ett stengolv tillhörande huskonstruktionen A2 (bilaga 3 & 5). Från proverna har träkol av björk valts ut som därefter har genomgått en <sup>14</sup>C-analys (bilaga 4).

Träkolet från sopgropen har daterats till  $216 \pm 29$  BP (Ua-51352). Kalibrerat motsvarar det 1640-1960 e.Kr. (2σ). Dateringen är vid och svårtolkad, men har en tidsmässig tyngdpunkt vid åren 1730-1810 med 46 procents sannolikhet.

Träkolet från lagret under stengolvet har daterats till  $164 \pm 29$  BP (Ua-51353). Kalibrerat motsvarar det 1660-1960 e.Kr. (2σ). Precis som ovan är dateringen är vid, men kan uppvisa en tidsmässig tyngdpunkt mellan åren 1720-1820 med 46 procents sannolikhet.

### **Makrofossilanalys**

Vid förundersökningen samlades två jordprover in vilka har analyserats av Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult (bilaga 5).

Prov 1 samlades in från botten av en sopgrop (Lager 2, A2). I provet påträffades kol av björk, tall och gran. Kol från björk valdes ut för <sup>14</sup>C-analys (Ua-51352). Av frön hittades rikligt med svinmälla, därtill fanns en hel del små fiskben och fiskfjäll (abborre och obestämd karpfisk). Tolkningen är att gropen innehåller hushållsavfall, gödsel eller kompost men utan inslag av latrin.

Prov 2 samlades in från lager 3 som fanns under ett identifierat golv tillhörande huskonstruktionen A2. I

Figur 8. Den identifierade bebyggelselämningen (A2) i schaktet som resterna efter Klockargården från sent 1700-tal. Närmast i bild kan man se rester efter syllstenar och därbakom en kullerstensläggning som utgjort ett golv. Bilden är tagen från väster. Foto: Patrik Gustafsson Gillbrand 2015, Sörmlands Arkeologi AB.



Figur 9. Den äldsta och den yngsta pipan som påträffades vid undersökningen. Till vänster en pipa med en tudorros som kan dateras till sent 1600-tal. Till höger en pipa med riksvapnet på från sent 1700-tal. Foto: Patrik Gustafsson Gillbrand 2015, Sörmlands Arkeologi AB.

Figur 10. I ett utfyllnadslager under kullerstengolvet påträffades en tekopp av Bataviaporcelain med sin karaktäristiska bruna utsida och blåmålade dekor. Fyndet kan dateras till mitten av 1700-talet. Foto: Patrik Gustafsson Gillbrand 2015, Sörmlands Arkeologi AB.



provet identifierades kol från björk, tall, gran och ek. Kol från björk valdes ut för <sup>14</sup>C-analys (Ua-51353). Artrikedomen var större i prov 2 än i det föregående provet. Det innehöll rikligt med frön från svinmålla, våtarv, bolmört, trampört, groblad med flera. Det visar på en näringsrik mark med både torra och fuktiga partier som åtminstone delvis utgjort en trampad utemiljö. Vissa av de funna arterna skulle kunna ingå i någon form av trädgårdsodling, till exempel en kålgård med bland annat mynta och fläder. Andra kan ha varit vilt växtande arter som kan ha nyttjats som läkeväxter, till exempel bolmört och gråbo med flera.

På kartan från år 1759 kan man se att Kantorn i söder angränsar till ett område som beskrivs som trädgård och kryddtäppa (figur 4). Området ansluter i sin tur till Mariefreds kyrka klosterområdets norra utbredning. Här har man tidigare kartlagt spåren av samma typ av nyttoväxter som kan knytas till klostrets aktiviteter (Clemedson 1973).

## Datering & utvärdering

### Datering

Spåren från tiden före 1700-talet utgjordes i första hand av enstaka fynd av olika typer av keramik och en kritpipa som generellt kan dateras till 1500-1600-tal (F7, F10, F11, F12 & F14). Fynden kan dock inte knytas till något samtida lager eller anläggning. Däremot berättar fynden något om den tidiga stadens befolkning, efter det att klostret drogs in. Föremålen antyder konsumtion av tobak, öl och/eller vin som man hällde upp från kanor samt import av humle.

Den tydligaste strukturen inom undersökningsområdet utgjordes av ett kullerstensgolv med intilliggande syllstenar (Lager 4-6, A3). Inför anläggandet av golvet har man skapat en jämn yta genom att fylla ut en försänkning i undergrunden med mörkbrun silt (Lager 3). Lagret har daterats till 1720-1820 e.Kr. genom ett <sup>14</sup>C-prov. Dateringen styrks till delar av föremålen som påträffades, dock med en tidsmässigt bred spridning från sent 1500-tal till 1700-talets andra hälft. Syllstenarna var även de grundlagda i den nedgrävda ytan (bilaga 3). Kullerstensgolvet anslöt till det översta skiktet av stenarna i syll och möjligen ska konstruktionen tolkas som en halvkvällare. Syll och stengolv bör ha tillkommit efter tullhusets tid (det vill säga efter år 1783) och därför kan byggnadsresterna troligen knytas till Klockarens gård.

Enligt de skrivna källorna renoverade man tullhuset år 1797 (Gustafson & Lundberg 1997, s. 130). Renoveringen måste dock enligt de påträffade lämningarna ha varit omfattande till sin karaktär. Jordutfyllnaden under golvet är äldre än Klockarens gård och delvis samtida med Tullhuset fram till att dess funktion upphörde. Jor-

den verkar ha hämtats från en utomhusmiljö som delvis var fuktig, delvis torr (bilaga 5). Något som verkar stämma väl överens med platsens läge intill Mälarens strand. Platsens dåliga beskaffenhet och fuktiga läge omnämns även i skrift år 1866 i samband med att Klockarens bostad brunnit ned (se ovan).

Väster om byggnaden fanns en sopgrop som enligt en utförd <sup>14</sup>C-datering började användas för hushållsavfall mellan åren 1730-1810 och var samtida med det daterade lagret under stengolvet och därmed också tullhuset.

Vid undersökningen noterades ett kraftigt destruktionslager i form av sot och kol (Lager 8). Förmodligen rör det sig om den brand som år 1866 förstörde Klockarens gård (Gustafson & Lundberg 1997, s. 125). De olika lagren som täckte kullerstensgolvet har preliminärt tillkommit i syfte att fylla ut ytan för att fungera som grund till dagens hus, vilket uppfördes åren 1867 och 1869.

### Utvärdering

Den arkeologiska förundersökningen genomfördes inom ett cirka 100 m<sup>2</sup> stort schakt. Bevarade lämningar var begränsade i sin utbredning, varför de kunde undersökas i sin helhet inom ramen för den arkeologiska förundersökningen. Därför kunde också den öppnade ytan läggas igen efter avslutat förundersökning.

Fältarbetsfasen vid den arkeologiska förundersökningen genomfördes i enlighet med undersökningsplanen, dock med en avvikelse. Det var planerat att gräva ett antal meterstora rutor genom bevarade kulturlager i syfte att fastställa stratigrafi samt få en uppfattning om lagrens bevarandegrad och innehåll. Det visade sig dock att det inte fanns några större ytor med bevarade lager inom undersökningsytan, på grund av tidigare nedgrävda VA-ledningar. De kontexter som kvarstod undersöktes och dokumenterades istället i sin helhet och frågan om platsens stratigrafi kunde fångas upp genom upprättandet av en längre sektion.

I första hand har föremål med daterade egenskaper prioriterats vid insamlandet och som i huvudsak kan relaterats till lager eller anläggning. Majoriteten av fynden utgörs av keramik och inga föremål var i behov av konservering.

Två <sup>14</sup>C-prover har analyserats i enlighet med undersökningsplanen och provresultaten har tillsammans med påträffat fyndmaterial kunnat användas vid en diskussion om lämningarnas tidsställning. Det var även planerat att datera trä med hjälp av dendrokronologi, men inget trä framkom vid undersökningen. Däremot samlades två jordprover in för makrofossilanalys, dels från en grop dels från ett lager. Analysen av jordproven tillkom efter samtal med länsstyrelsen den 2015-06-03. Med hjälp av analys svaren har det varit möjligt att



tolka funktionen av en grop samt förklara i vilken miljö som ett lager tillkommit i. Det preparerades även fram organiskt material som kunde användas för den utförda <sup>14</sup>C-analysen. Åtgärden kunde genomföras inom ramen för den beräknade kostnaden.

Resultaten från den arkeologiska förundersökningen visar att potentialen att undersöka ytor i direkt anslutning till befintliga byggnader i Mariefreds äldre stadskärna är goda, särskilt om man kan öppna upp större ytor. Även om spåren av den äldre bebyggelsen till stora delar har avlägsnats genom senare tiders markingrepp, kan ändå ”öar” av kulturlager och konstruktioner finnas bevarade.

## Referenser

- Bennet, Agneta. 1981. *Garvaregränd*. Mariefred. Antikvarisk kontroll. *RAÄ och SHM. Arkivrapport*. Stockholm.
- Berónius, Lena. 1993. *Kartusianerklostret*. Arkeologisk undersökning. Kv. Källaren, Mariefred, Södermanland. *RAÄ. UV Stockholm, Rapport 1993:53*. Stockholm.
- Clemedson, Carl-Johan. 1973. *Kärnbo och Mariefred: kultur, vegetation, flora*. Södermanlands hembygd- och museiförbund. Nyköping.
- Digitala Fastighetskartan*. Geografiska Sverigedata (GSD). Fastighetskartan med höjdkurvor, Södermanlands län, Gävle. © Lantmäteriet Dnr R50367921\_150001.
- Gustafsson, Patrik. 2006. *Pax Mariae*. Mariefred 17:1. kvarteret Munken 3 & 7. Mariefreds stad, Strängnäs kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning. *Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2006:11*. Nyköping.
- Gustafson, Anna-Greta & Lundberg, Gustav. 1997. *Fyra stadskvarter i Mariefred: Borgmästaren, Fabrikören, Kantorn, Baderskan*. Mariefreds hembygdsförening. Mariefred.
- Gyllensvärd, Bo, 1990. *Porslinet från Kina. En tusen-årig exportvara*. Ur Kulturens samlingar. Västerås.
- Hermansson, Robert. 2003. *Det stora svenska äventyret. Boken om svenska ostindiska kompaniet*. Göteborg.
- Johansson, Mikael. 2007. Röd gods i Stockholm. I: *Fat och Furstar. Lerkärl och kakel från 1400-1700* (Red. Kirsi Majantie). Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XII Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland. Åbo. pp 54-58.
- Johansson, Mikael. 2012. En jämförande analys av keramiken från Storkyrkobrinken och Mynttorget. I: *Storkyrkobrinken: Gamla Stan, Stockholm, RAÄ 103 arkeologisk undersökning 1994-1995: SR 1310*. Av Söderlund, Kerstin, Carlsson, Michél & Johansson, Mikael. *Stockholms Stadsmuseum*. Stockholm. pp 46-100.
- Lindh, Maria. 1996. Arkeologisk förundersökning och antikvarisk kontroll. *Kv Munkhagen 3 och Storgatan. Mariefred. RAÄ. UV-mitt. Rapport 1996:66*. Stockholm.
- Olsson, Jan-Eric. 1987. *Tegelbruk i Sverige. En branschinventering*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Pettersson, Björn. 2004. Medeltid och nyare tid. I: *Vetenskapligt program, Södermanlands län* (Red. Kerstin Cassel & Lars Norberg). *Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2004:02*. Nyköping.
- Terrängkartan*, Geografiska Sverigedata (GSD). Södermanlands län. Källa: Lantmäteriet.
- <http://www.mineralwasserkruenge.homepage.t-online.de/>.
- [https://sv.wikipedia.org/wiki/Michael\\_Grubb](https://sv.wikipedia.org/wiki/Michael_Grubb)
- Åkerhagen, Arne. 2012. *Kritpipsfynd i Stockholms parker*. Opublicerade skrifter från Tobaks- och tändsticksmuseet. Stockholm. <http://www.tobaksochstandsticksmuseum.se/Documents/Museet/Nedladdningsbara%20filer/Kritpipsfynd%20i%20Stockholms%20parker.pdf>
- Åkerhagen, Arne. 2006. *Datera en kritpipa*. Opublicerade skrifter från Tobaks- och tändsticksmuseet. Stockholm. <http://www.tobaksochstandsticksmuseum.se/Global/Museum/Samlingarna/Kritpipor%20Skrifter/Datera%20en%20kritpipa.pdf>

## Arkiv

FMIS. Informationssystemet om fornminnen, Riksantikvarieämbetet. Datauttag Södermanlands län (2015-04-25), Södermanlands län ([www.fmis.raa.se](http://www.fmis.raa.se)).

*Arkivsök. Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)*

Lantmäterimyndighetens arkiv (LMA)

Aktbeteckning 04-mar-8. Grundkarta. Mariefred. 1799.

*Sörmlands museums arkiv (SMA)*

Situations Carta ifrån och öfwer Mariafreds stad. Grundritning med vägar och tullar. 1759.

## Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 1507

Länsstyrelsens dnr: 431-5338-2013

Tid för undersökningen: 2015-05-28 – 2015-06-03

Personal: Patrik Gustafsson Gillbrand & Ingeborg Svensson.

Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige 10H 4g.

Upprättad av Rikets allmänna kartverk. Skala 1: 10 000.

N (x) 6571065 E (y) 626827

Koordinatsystem: SWEREF99 TM

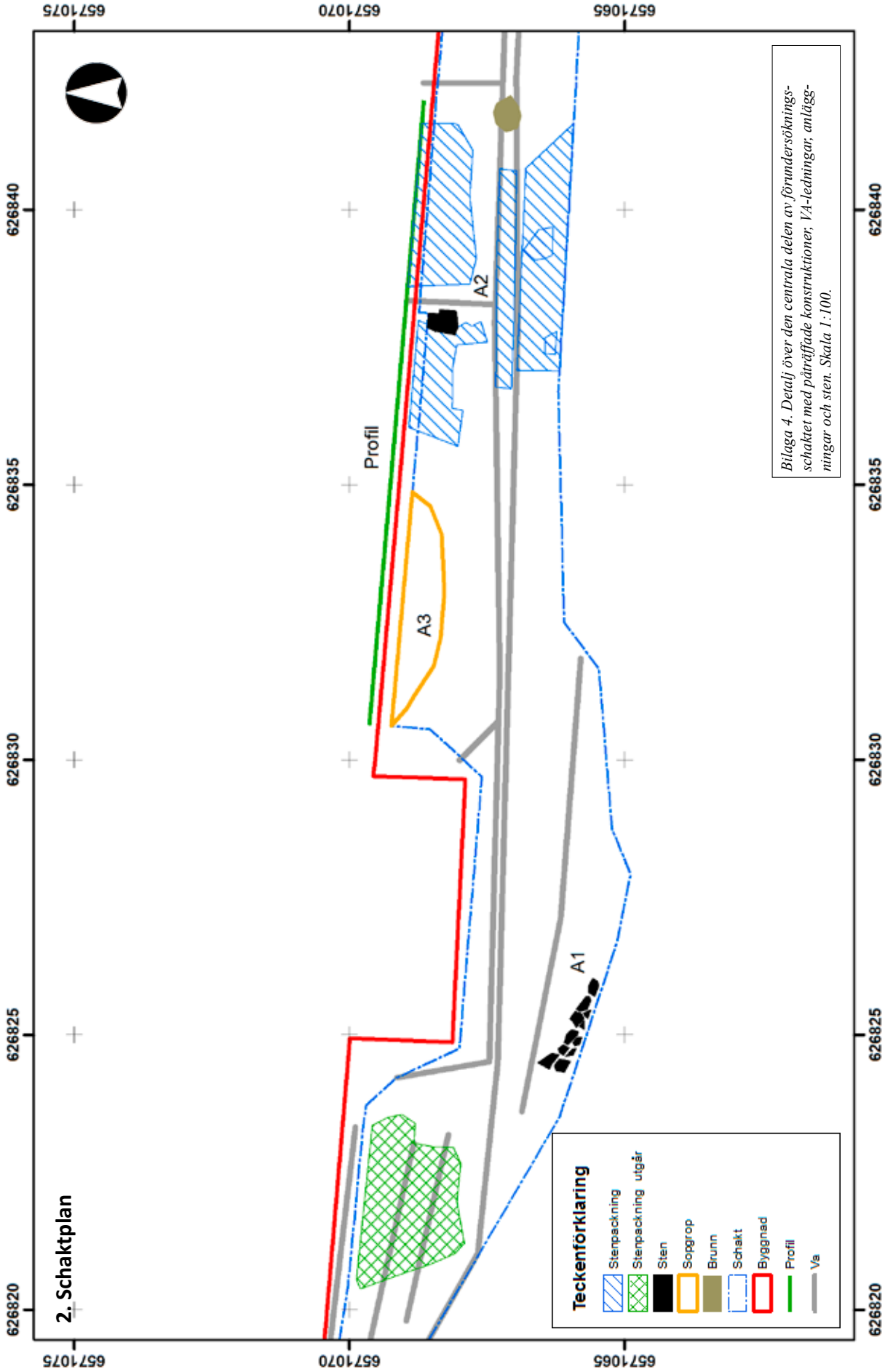
Höjdsystem: RH 2000

Undersökt yta: intensivt 100 m<sup>2</sup>

Dokumentationsmaterialet förvaras på ATA. Fynd med nr 1-17 förvaras vid Sörmlands Arkeologi AB i väntan på fyndfördelning.

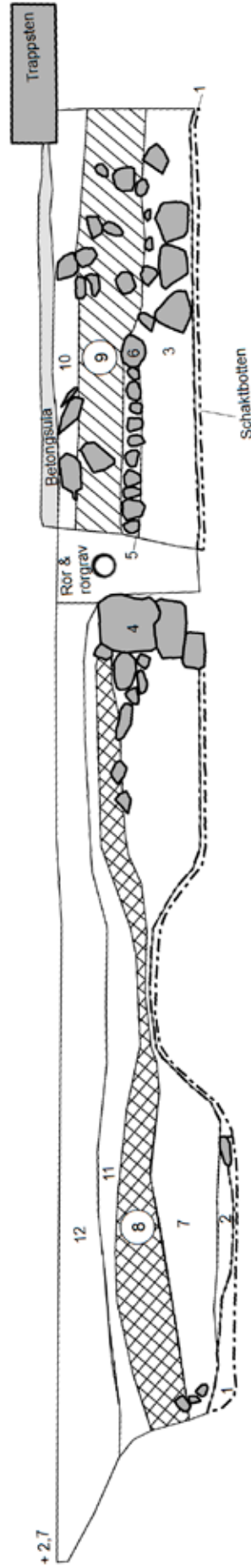
## 1. Fyndregister

| Fnr | Kontext    | Sakord       | Typ                | Material | Beskrivning | Datering       | Vikt i g | Antal | Antal frag | Godstyp | Anmärkning  |
|-----|------------|--------------|--------------------|----------|-------------|----------------|----------|-------|------------|---------|---|
| 1   | Schaktfynd | Takregel     | Klack              | Tegel    | Stämpel     | 1751-1770-tal  | 113,38   | 1     | 1          |         | Sirligt K. Kalkuddens tegelbruk.  |
| 2   | Schaktfynd | Fat?         | Ostindsikt porslin | Porslin  | Blåvit      | 1700-tal       | 9,58     | 1     | 1          | Porslin | Sekundärbränd. Två mindre byggnader och en hög pagod.   |
| 3   | Schaktfynd | Pipa         | Riksvapenpipa      | Piplera  | Ornerad     | 1755-1798      | 23,18    | 1     | 2          |         | Piphuvud med riksvapen med två flankerade lejon. Skaft med texten Stockholm och Wettervik (Carl W. tillverkaren).                   |
| 4   | Schaktfynd | Kärl         | Stengods           | Keramik  | Mymning     | 1600-tal-      | 15,56    | 1     | 2          | CII:2   | Saltglaserad. Brun insida och beigevit utsida. Små inristade streck på mynningskant. Fragment av blå fårg på ena skärvan. Tyskland? |
| 5   | Schaktfynd | Kärl         | Stengods           | Keramik  | Buk         | 1600-1640-tal  | 3,32     | 1     | 1          | CII:2   | Tjock grå saltglasyr på utsida. Obehandlad insida som är vitgrå. Langerwehe eller Siegburg.   |
| 6   | Schaktfynd | Kärl         | Stengods           | Keramik  | Buk         | 1600-1640-tal  | 12,98    | 1     | 1          | CII:2   | Tjock grå saltglasyr på utsida. Ljust gods och insidan ljusbrun engobe. Langerwehe eller Siegburg.                                  |
| 7   | Schaktfynd | Krus         | Paffraith-typ      | Keramik  | Buk         | 1550-1620-tal? | 8        | 1     | 1          | CII:1   | Oglaserad. Ljusgrå in och utsida och gods. Riklig kvartssandsmagring som tränger ut i ytan. Drejförar på insida. Böhmen/Polen.      |
| 8   | L10        | Trefotsgröta | Yngre rödgods      | Keramik  | Rörskaft    | 1700-tal       | 84,32    | 1     | 1          | BII:4   | Kort pip med vulst.   |
| 9   | L10        | Bryne        |                    | Skiffer  |             |                | 53,1     | 1     |            |         | Kilformigt, alla sidor bär spår av bryning. En sida har fungerat som nålbryne.  |
| 10  | L10        | Krus         | Stengods           | Keramik  | Buk         | 1750-1860      | 4,58     | 1     | 1          | CII:2   | Tjock mörkbrun saltglasyr med inslag av ljusa prickar på utsidan och rödbrun engobe på insidan. Raeren-typ.                         |
| 11  | L10        | Kärl         | Yngre rödgods      | Keramik  | Botten      | 1600-tal       | 103,86   | 1     | 8          | BII:4   | Gula och gröna växt- och geometriska motiv på brungrön botten.  |
| 12  | L3         | Pipa         | Kritpipa           | Piplera  | Huvud       | 1690           | 3,06     | 1     | 1          |         | Tudorros med sex kronblad. Klacken har en ovanlig utåtsvängd form. Zieckack-bård vid mynning. Holland.                              |
| 13  | L9         | Krus         | Stengods           | Keramik  | Buk         | 1750-1860      | 4,2      | 1     | 1          | CII:2   | Tjock ljus och brunprickig saltglasyr och beige engobe på insidan. Raeren-typ.  |
| 14  | L9         | Kanna        | Yngre rödgods      | Keramik  | Pip         | 1600-tal       | 5,46     | 1     | 1          | BII:4   | Gult blad på piplera mot mörkröd bakgrund. Ovanlig form.  |
| 15  | L3         | Kopp         | Batavia            | Porslin  |             | 1735-1796-tal  | 48,6     | 1     | 1          | Porslin | Brun utsida, blå och vit insida med växtmönster. Mynning, buk och fot bevarad.  |
| 16  | L3         | Krus         | Stengods           | Keramik  | Buk         | 1750-1860      | 14,5     | 1     | 1          | CII:2   | Brunflammig saltglasyr på utsidan med rödbrun engob på insidan. Siegburg. Geneverflaska? 1700-tal.                                  |
| 17  | L3         | Krus         | Stengods           | Keramik  | Buk         | 1750-1860      | 16,5     | 1     | 1          | CII:2   | Ljusbrun glasyr med oglaserad ljusgråvit insida med markerade drejspår.   |



### 3. Profilupp-mätning

+



- 1: Grå lera, undergrund.
- 2: Brun lucker humösa silt med små fragment av yngre rödgods och tegelstul (Prov 1).
- 3: Mörkbrun omrörd silt med tegelkross, enstaka djurben, glasskärvor, fragment av yngre rödgods, stengods och porslin (Prov 2). Utfyllnad till golv (lager 5 & 6).
- 4: Kraftig stensyll till byggnad.
- 5: Gulbeige sand. Sättsand.
- 6: Kullerstenläggning. Troligen ett golv.
- 7: Brungrått silt med lerklumpar, sot, kol och tegelkross.
- 8: Svart silt, rikligt med kol, sot, kol och krossade tegelpannor samt handsmidda spikar. Destruktion.
- 9: Brun sandig silt med enstaka stenar samt fragment av yngre rödgods, stengods, tegelflis, enstaka benbitar, glasbitar samt en kripipa. Utfyllnadslager.
- 10: Brungrå silt, rikligt med tegelkross, kalkbruk samt enstaka skärvor av yngre rödgods, benbitar samt porslinsfragment.
- 11: Gråbrunt sand och grus.
- 12: Brun mafjord tillhörande en rabatt.

Bilaga 5. Profilupp-mätning av norra profilväggen av förundersökningschakket. Skala 1:50.

## 4. $^{14}\text{C}$ -analys



Uppsala 2015-09-21

Patrik Gustafsson Gillbrand  
Sörmlands Arkeologi AB  
c/o Lars Norberg  
Tideliugatan 37, 3 tr  
118 69 STOCKHOLM

Ångströmlaboratoriet  
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:  
Ångströmlaboratoriet  
Lägerhyddsvägen 1  
Rum 4143

Postadress:  
Box 529  
751 20 Uppsala

Telefon:  
018 – 471 30 59

Telefax:  
018 – 55 57 36

Hemsida:  
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:  
[Goran.Possnert@Angstrom.uu.se](mailto:Goran.Possnert@Angstrom.uu.se)

### Resultat av $^{14}\text{C}$ datering av träkol från Mariefred 21:1, Kantorn 6, Mariefred, Strängnäs kommun, Södermanland.

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av  $^{14}\text{C}$ -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till  $\text{CO}_2$ -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

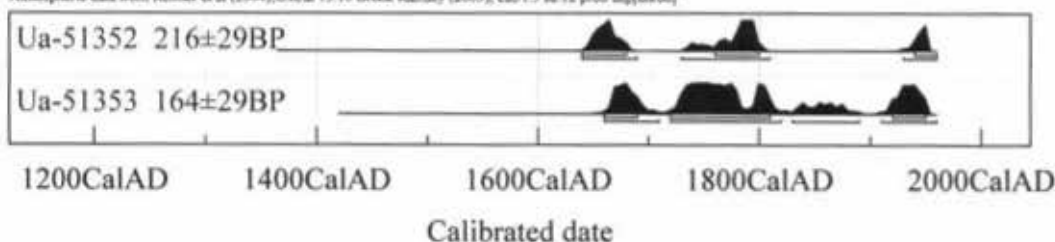
### RESULTAT

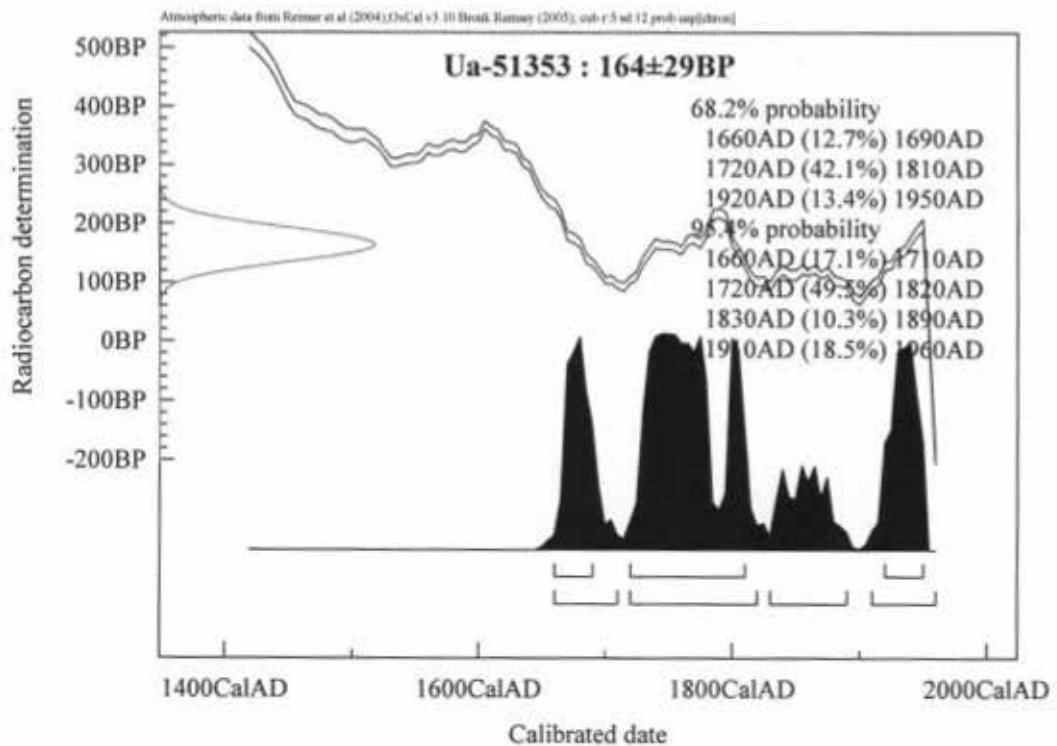
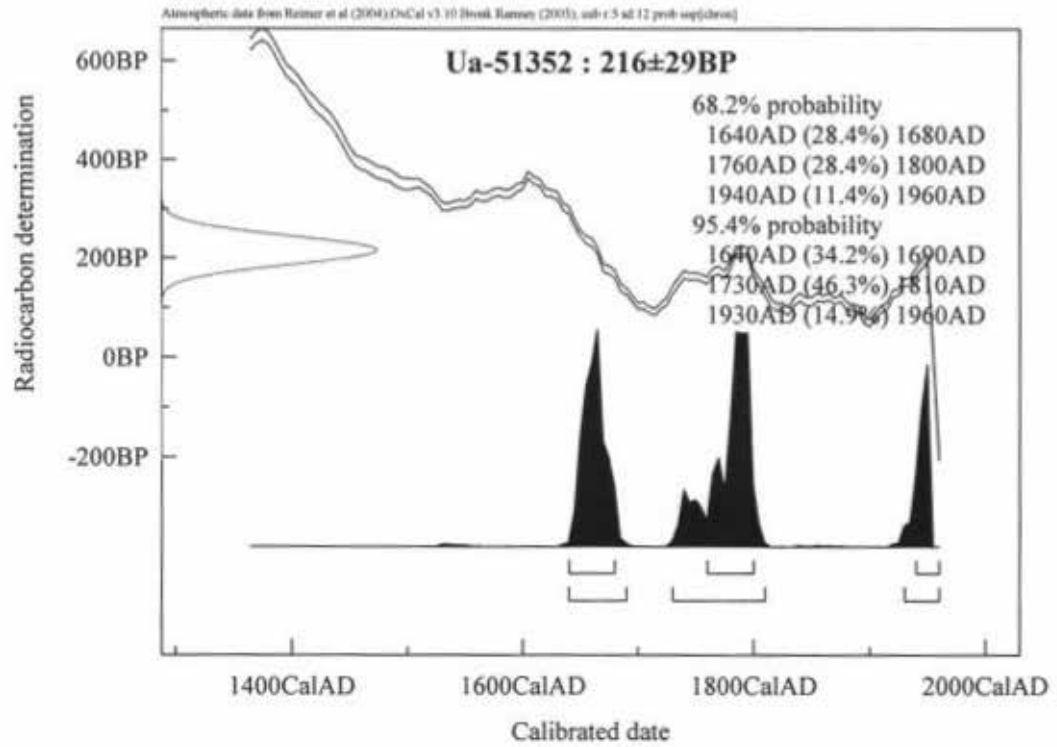
| Labnummer | Prov | $\delta^{13}\text{C}\%$ VPDB | $^{14}\text{C}$ age BP |
|-----------|------|------------------------------|------------------------|
| Ua-51352  | MP1  | -25,3                        | 216 ± 29               |
| Ua-51353  | MP2  | -24,4                        | 164 ± 29               |

Med vänlig hälsning

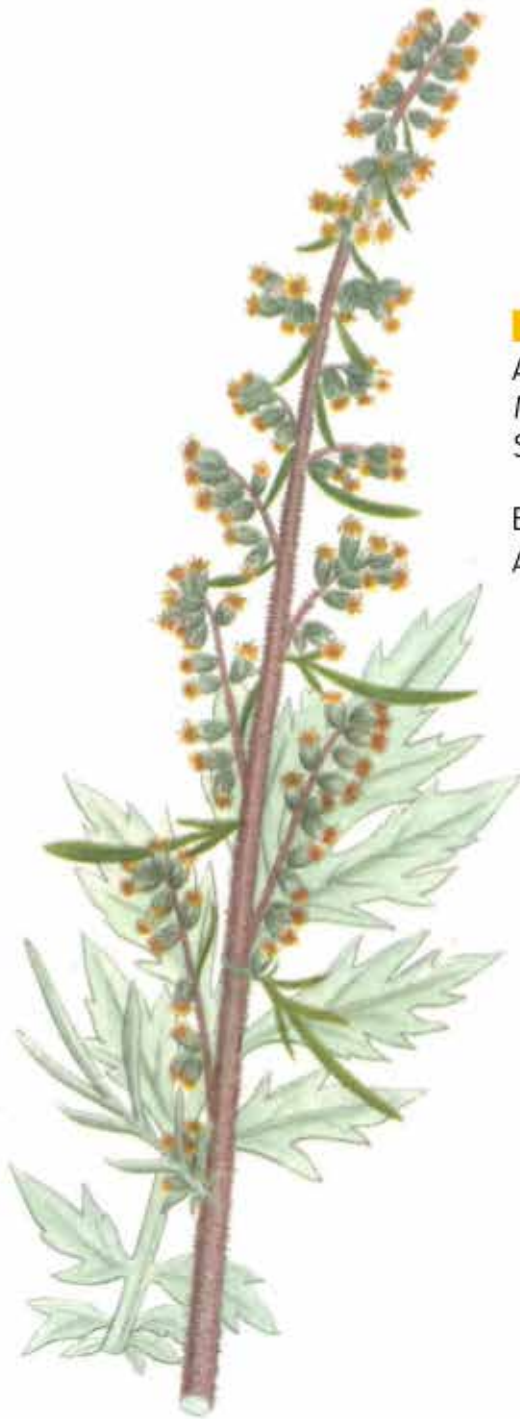
Göran Possnert/ Elisabet Pettersson

Atmospheric data from Reimer et al (2004), OxCal v3.10 Brook Ramsey (2005), cub r:5 sd:12 prob ug(chron)





## 5. Makrofossilanalys



# MAKROFOSSILANALYS

Analys av växtmakrofossil i Kvarteret Kantorn 6,  
Mariefred 21:1, Strängnäs kommun,  
Södermanlands län

Beställare: Sörmlands Arkeologi AB  
Arkeobotanisk analys



STEFAN GUSTAFSSON





## Bakgrund och Syfte

På uppdrag av Sörmlands Arkeologi AB har Arkeologikonsult utfört en arkeobotanisk analys av två jordprover. Proverna samlades in i samband med en förundersökning inom fastigheten Mariefred 21:1, Kantorn 6 i Mariefred, Strängnäs kommun. Proverna kommer från två olika kontexter, det ena från en grop och det andra från ett lager under ett kullerstensgol. Syftet med analysen var att extrahera daterbart förkolnat material, fånga upp vad lagret representerar samt vad gropen har haft för funktion.

## Metod

Proverna samlades in av arkeologer från Sörmlands Arkeologi i samband med aktuell undersökning. Volymen på den undersökta jorden var 1,3 liter. Proverna vattensållades och sållet som användes hade en maskstorlek på 0,25 mm (metoden finns beskriven i Wasylkova 1986). Det förkolnade materialet torkades för att sedan identifieras under mikroskop med en förstoring på 7 till 100 gånger. De oförkolnade växtresterna undersöktes i blött tillstånd. För bestämningen användes referenslitteratur och referenssamling (Berggren 1969 & 1981; Digital Seed Atlas; Korsmo 1981 m.fl.). Inslaget av rötter var ringa och det finns inget som tyder på någon större påverkan av bioturbation.

## Resultat

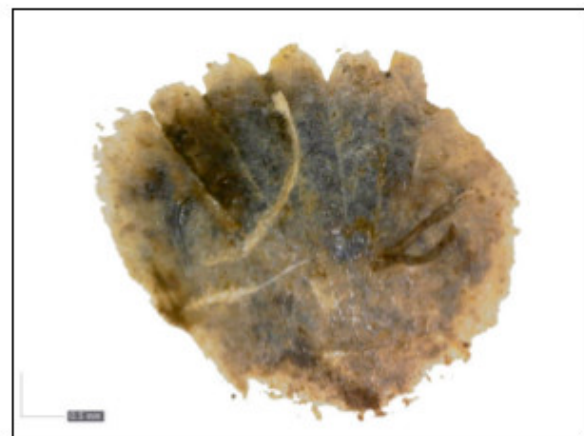
### Makrofossilprov nummer 1

Provet innehöll relativt lite träkol av björk, gran och tall. Det fanns även små obestämbara fragment. Kol från björk valdes ut för  $^{14}\text{C}$ -analys eftersom den har lägst maximal livslängd av påträffade träslag. Björk uppnår knappt mer än 300 år medan gran kan bli upp mot 350 år och tall ca 400 år.

Av växtrester hittades ca 900 frön av svinmålla (figur 1), enstaka frön av våtarv, åkerbinda, starr och gräs. Det kan vara vanskligt att dra några större växlar på antalet frö av svinmålla eftersom en planta kan generera 3 000 till 20 000 frö. Den förekommer i såväl odlad gröda som på gårdsplaner och ruderatmark. Förutom växtrester förekom gott om insektsrester från spindlar, skalbaggar och myror. Även flugpappor och maskkokonger, fiskben och fiskfjäll hittades i rikligt antal. Troligen innehåller gropen



Figur 1. Frö av svinmålla. Foto Stefan Gustafsson.



Figur 2. Fiskfjäll från abborre. Foto Stefan Gustafsson.

hushållsavfall, gödsel eller kompost utan inslag av latrin. Fiskfjällen kommer från bland annat abborre (figur 2) och obestämd karpfisk.

### Makrofossilprov nummer 2

Provet innehöll gott om träkol från tall, gran, björk och ek. Björk valdes ut för  $^{14}\text{C}$ -analys eftersom den har lägst maximal livslängd av påträffade träslag. Artrikedomen bland växtresterna var betydligt större jämfört med makrofossilprov nummer 1. I detta prov hittades svinmålla, våtarv, bolmört, trampört, groblad, hallon, gräbo, kattmynta, starr, tåg, tiggarranunkel och fläder. Sammantaget visar arterna på en näringsrik mark, med både lite torrare och lite fuktigare partier, som åtminstone delvis kan ha varit trampad. Eventuellt kan detta tolkas som en ursprunglig markyta som stenläggningen lagts ovanpå. Flera av arterna kan ha nyttjats eller till och med ingått i någon form av trädgårdsodling.

Kattmynta är känd sedan medeltiden och härstammar från Sydeuropa och Asien. Väl införd har den förutom som odlad även förekommit på och runt gårdar och ruderatmark. Den användes bland annat mot mensvärk, källesjuka, öronmask samt värmer kalla njurar och fördrivar fläckar i ansiktet (Månsson 1642).

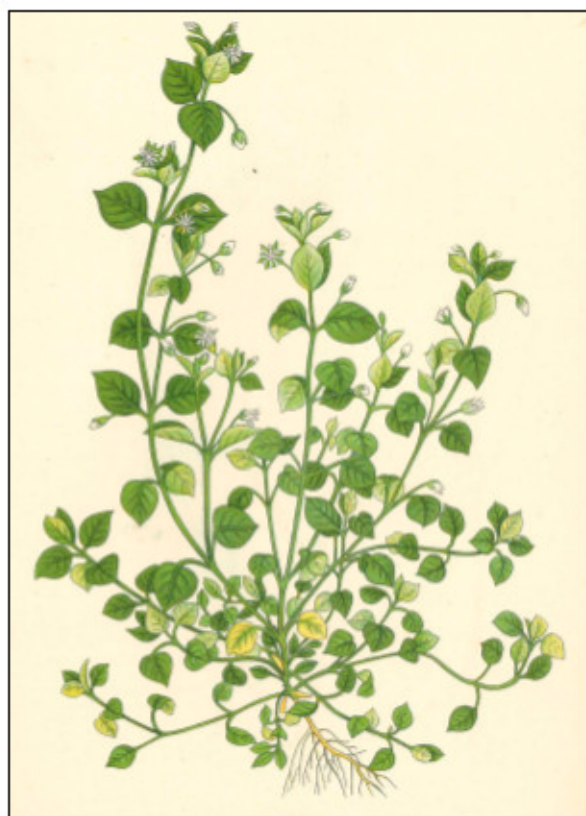
Fläder har ofta odlats men förekommer också som vild och för Sverige ursprunglig art. Arten har dels odlats för prydnad men den har också använts som smaksättare och inte minst som medicinalväxt där man ansåg att den var bra mot det mesta.

Gråbo är en art som växer både på odlad mark i form av ogräs och på diverse ruderatmark, gårdsplaner, vägrenar och gården. Även om den inte direkt odlades kunde den användas till lite av varje och har använts under lång tid (Heimdahl 2009). Enligt *En mycket nyttig Örta-Book* har den 26 dygder och kunde bland annat användas mot huvudvärk, bak-tarm, gulsot och löss. Bolmört är ytterligare en art som förekommer i liknande miljöer och som kunde användas till lite av varje (figur 3). Enligt ovan nämnda flora var den bra mot sömnlöshet, värk och pina, svullnader och hett huvud. All användning av bolmörten medförde viss risk för felmedicinering eftersom den är giftig. Även groblad och våtarv (figur 4) är arter som växer i människans närhet och kan användas till allehanda krämpor. Ett problem med arter som växer i den av människan påverkade närmiljön är att det sällan går att avgöra om plantan var vildväxande, odlad eller om den användes överhuvudtaget. Kännedom om arternas användbarhet var dock vida spridd.

Frö från hallon skulle kunna komma från insamling av bären men den kan också mycket väl ha växt på platsen eller i närområdet. Hallon har använts från stenålder och framåt i tiden.



Figur 3. Bolmört. Foto Stefan Gustafsson.



Figur 4. Våtarv.

## Litteratur

BERGGREN, G. 1969. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 2. Cyperaceae. Swedish Natural Science Research Council. Stockholm.

BERGGREN, G. 1981. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 3. Salicaceae - Cruciferae. Swedish Natural Science Research Council. Stockholm.

Digital Seed Atlas of Netherlands:

<http://seeds.eldoc.ub.rug.nl/?pLanguage=en>

HEIMDAHL, J. 2009. Bolmörtens roll i magi och medicin under den svenska förhistorien och medeltiden. I: *Fornvännen* 2009 (104):2, s. [112]–128 : ill.

KORSMO, E., VIDME, T. & FYSKE, H. 1981. Korsmos ogräsplanscher.

MÄNSSON, A. 1642. *En myckit nyttigh Örte-Book*. Nytryck 1987. Stockholm.

WASYLIKOVA, K. 1986. Analysis of fossil fruits and seeds. I Berglund, B. E. (eds). *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd.